

УДК 070(477):[355.1-051:179.6]

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТИПУ ГЕРОЯ-ВОЇНА В ДРУКОВАНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Олена Євтушенко

*Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна
e-mail: olenayevtushenko@gmail.com*

У статті розглянуто способи та засоби представлення класичного типу героя-воїна в сучасному українському друкованому медіадискурсі.

Ключові слова: друковані медіа, медіадискурс, герой, герой-воїн.

Постать героя – одна з найзатребуваніших у соціумі, одна з небагатьох, яка залишається завжди потрібною, сучасною, особливо ж за кризових, переламних ситуацій, коли пошук та утвердження орієнтиру героїчного вчинка дозволяє не лише констатувати, а подекуди й передбачати шляхи розвитку суспільства. У сьогоденному українському суспільстві осмислення досвіду героїчних постатей минулого може слугувати засобом до розуміння чи навіть розв'язання актуальних проблем. Особливої ваги при цьому набувають засоби масової комунікації, які повинні бути одним із провідних трансляторів позитивних зразків поведінки й вирішення проблемних ситуацій. Зважаючи на соціальний контекст, особливо актуальним сьогодні є звернення до образу героя-воїна, одного з класичних (нарівні з культурним героєм) героїчних образів.

Дослідженню феномену геройства присвячена значна кількість наукових розвідок переважно закордонних учених. Так, вивченню генези феномену присвячені роботи Дж. Кемпбелла, Л. Стефанович, Р. Ламонт, процесу конструювання героїчного образу – праці А. Папаяніс, Б. Беннета, Д. К. Мартіна, І. Суравьової, з'ясування ролі й функцій героїв у суспільстві – розвідки Т. Карлейля, М. Мерло-Понті, Е. Яявікреме. Типологічні особливості героїв розкриті в роботах Т. Карлейля, Д. Бурстіна, В. Плахова, П. Сапронова, Л. Стрейта та інших.

Мета нашої розвідки – з'ясувати особливості репрезентації типу героя-воїна в сучасному українському медійному дискурсі.

Воїн – класичний приклад героїзму ще від міфів та епосу (герої Троянської війни Ахіллес і Аякс, герой ісландської родової саги Торстейн Битий тощо). Провідними рисами цього типу є фізичні сила, витривалість, військова відвага, сміливість й інші риси, які найкраще проявляються в бою, прямому протистоянні з ворогом.

Є. Шевяков із посиланням на Є. Мелетинського відзначає, що перші згадки про героїв учені фіксують у Давній Греції, де, пройшовши архаїчну та міфологічну (побутування уявлення про так званого «культурного героя») стадії, феномен розділився на дві гілки – релігійну легенду (із дійовою особою – героєм божественного порядку) та епос (із дійовою особою – воїном) [6, с. 15].

Як зазначає Л. Стефанович, у Давній Греції навіть слово герой мало не одне, зафіксоване етимологічними словниками значення, а два – герої як боже-

стивні істоти й герої як воїни-звитяжці [7, с. 7]. Відповідно оформилися й два типи культів. Перший тип героїв – смертні, яких шанували за великі вчинки та надприродну силу. Такі герої власне героями ставали вже після смерті. Другий тип героїв – видатні воїни, оспівані в епічній поезії за досягнення на полі бою. Часто героями вони ставали ще за життя, хоч нерідко – і після смерті в бою.

Із цих зауважень науковців робимо висновок, що саме герой-воїн є одним із історично первинних типів, який і до сьогодні залишається одним із провідних. Доказом цього може слугувати включення типу до більшості типологічних поділів. Наприклад, в типології П. Сапронова, воїнам відводиться значна роль, адже приклади військового героїзму були властиві не лише Древній Греції та Древньому Риму, а й пізнішим епохам, коли виникають типи героя-лицаря й героя-солдата [дет. див.: 4].

У типі героя-лицаря, який виділяє інший російський науковець С. Мелетинський нарівні з міфічним і міфологізованим героєм ХХ століття [дет. див.: 2], теж можемо простежити риси героя-воїна, адже початково лицарство – явище саме військової сфери.

Детально представлений тип героя-воїна в типології В. Плахова [3, с. 48-67]. Науковець не лише виділяє базові риси образу, але й виділяє підтипи – герой-забойник, герой-солдат, герой-захисник, герой-цар і т.д.

Ще одним свідченням того, що провідним значенням слова герой досі виступає, його похідне ще з Давньої Греції значення – розуміння героя як людини, здатної до подвигу, такої, що відзначається фізичною силою – є, зокрема, синонімічний ряд «герой – богатырь – поэт – витязь – уроч. звитяжець – книжн. лицар» [5] та доволі широке коло епітетів до поняття герой у вказаному значенні (рос. беззаветный, бесстрашный, блестящий (устар.), дерзновенный (устар. поэт.), доблестный, достопадный (устар.), знаменитый, известный, истинный, легендарный, мужественный, народный, настоящий, отважный, подлинный, признанный, прославленный, славный, смелый, храбрый [1, с. 78]).

Для виявлення типологічних особливостей героїчних образів на сторінках загальноукраїнської преси нами проаналізовано 240 випусків щоденної газети «День» за повний 2012 рік, 242 випуски – щоденної газети «Факти й коментарі» (Далі – ФК), 49 – тижневика «Дзеркало тижня» (далі – ДТ) та 52 – тижневика «Комсомольська правда в Україні» (далі – КП). Загалом переглянуто 583 номери зазначених видань та відібрано 534 матеріали, у яких ідеться про героїв (209 – у «Дні», 243 – у «Фактах і коментарях», 44 – у «Дзеркалі тижня», 38 – у «Комсомольській правді в Україні»).

Матеріали, що описують героїв-воїнів, складають 13,7% (або 73 одиниці) від загальної кількості матеріалів для аналізу. При цьому помітно відрізняються підходи до висвітлення героїв-воїнів на сторінках якісних і масових видань. Якщо в «Дзеркалі тижня» воїнам присвячено 25% матеріалів, а в «Дні» – 20,6%, то в «Комсомольській правді» – 13,2%, а у «Фактах і коментарях» – лише 5,8%.

Крім того, образ героя-воїна у популярних виданнях не вирізняється різноманітністю засобів висвітлення, способів представлення. Цей тип класичного героя в «Комсомолці» – переважно ветеран Другої світової війни, точніше, Великої Вітчизняної війни, адже згадують журналісти лише воїнів колишньої Червоної армії. Більшість матеріалів про ветеранів – «до дати», тобто з'являються напередодні чи після дат, пов'язаних із Великою Вітчизняною війною, наприклад: «Жуков едет на войну» (КП. – 2012. – № 99/19. – 11-17 травня. – С. 31; матеріал приурочений до Дня перемоги у Великій Вітчизняній війні), «День освобождения Киева от фашистов: благодарность, гордость и вечная память»

(КП. – 2012. – № 250/45. – 9-15 листопада. – С. 9; матеріал присвячений річниці звільнення Києва від німецько-фашистських загарбників).

Воїн на сторінках «Комсомольської правди в Україні» мало примітний, виявити, що ветерани Другої світової війни є героями можна лише попередньо маючи таку установку, адже матеріали стосуються переважно пенсійного забезпечення, здоров'я, матеріальної допомоги від Президента й Партії регіонів ветеранам, тобто не виділяються на тлі інших подієвих заміток чи звітів.

Єдиний матеріал, що відрізняється за специфікою подачі образу й типом героїзованої фігури – публікація «Прототип Шурочки из «Гусарской баллады» была ординарцем Кутузова» (КП. – 2012. – № 196/36. – 7-13 вересня. – С. 16), у якій ідеться про єдину дівчину-кавалериста, яка брала участь у Бородінській битві. Однак автор наголошує не лише на здобутках жінки-воїна, а й на тому, що за мотивами її мемуарів знято популярний фільм. Фактично, героїня цікава лише для порівняння ступеня правдивості фільму, таким чином класичний героїчний тип воїна-героя у публікації «Комсомольської правди в Україні» отримує наліт популярної культури, зводиться до одного рангу з медіагероями (у цьому випадку – героями фільму за мотивами мемуарів).

Інакший підхід до висвітлення героїв-воїнів простежується у «Фактах і коментарях»: у газеті цей тип змальований досить повно, комплексно, однак героями тут постають теж переважно ветерани Великої Вітчизняної війни. Уявлення про героя-воїна формується не лише завдяки оповідям про фронтіві перемоги («Девушки-штурманы держали бомбы у себя на коленках и сбрасывали их руками через борт самолета». – ФіК. – 2012. – № 45. – 14 березня. – С. 5), смерть заради перемоги («Возле останков расстрелянной врача санитарного поезда лежали губная помада и зеркальце». – ФіК. – 2012. – № 3. – 11 січня. – С. 11), а й завдяки показу воїнів як реальних людей, які й сьогодні вміють досягати успіху, слугувати прикладом (89-летняя полковник в отставке Ольга Твердохлебова: «В прошлом году в Крыму с трехметровой вышки в море прыгала...». – ФіК. – 2012. – № 226. – 7 грудня), людей, які заслуговують особливої шани (Инвалиды войны имеют право на надбавки к пенсиям в размере от 30 до 50 процентов прожиточного минимума. – ФіК. – 2012. – № 204. – 7 листопада. – С. 5). Матеріали про героїв-воїнів у виданні переважно не мають подієвого характеру, газета звертається до цих образів періодично протягом усього року.

Нехарактерний для видання матеріал – інтерв'ю з начальником київського головного управління з контролю за благоустроєм, колишнім «афганцем», присвячене 23 річниці виводу радянських військ із Афганістану (Сергей Садовой: «После взрыва гранаты только то место в комнате, где лежали мы, оказалось не поражено осколками». – ФіК. – 2012. – № 28. – 15 лютого. – С. 5). Це єдина публікація, у якій героєм-воїном постає не ветеран Великої Вітчизняної війни. Навіть у цьому матеріалі «до дати» видання подає образ ветерана комплексно – наголошує на особистих рисах, ставленні сім'ї до його служби в «гарячій точці», описує бойові здобутки й повернення до мирного життя.

У життєвих історіях, подієвій інформації, яку транслюють «Факти й коментарі» герої-воїни постають фігурами міцно вписаними в сучасний контекст, вони прилаштовані до мирного життя, мають здобутки не лише в боях (наприклад, ветеран Великої Вітчизняної війни, відставний полковник Ольга Твердохлебова (89-летняя полковник в отставке Ольга Твердохлебова: «В прошлом году в Крыму с трехметровой вышки в море прыгала...». – ФіК. – 2012. – № 226. – 7 грудня) і сьогодні зберігає міцне здоров'я, активно спілкується з молоддю й навіть виграла приз у телепередачі «Розсміши коміка»).

Герой-воїн «якісним» «Дзеркалом тижня» репрезентований набагато повніше в історико-хронологічному плані, однак скупіше в плані засобів формування образу. Указане видання змальовує найрізноманітнішу, порівняно з іншими проаналізованими, палітру персонажів, які постають героями-воїнами. Видання описує військові здобутки короля Польщі та Угорщини Володислава III Ягеллона (*Король-лицар, який має аж два саркофаги, але похований невідомо де.* – ДТ. – 2012. – № 4. – 4 лютого. – С. 15), ватажка козацьких повстань Семерія Наливайка (*«Була то особа красна, до того ж і воїн не останній».* – ДТ. – 2012. – № 6. – 18 лютого. – С. 15), героїв війни 1812 року (*Герої 1812-го на карті Києва.* – ДТ. – 2012. – № 28. – 18 серпня. – С. 12), ветеранів Великої Вітчизняної війни (*Подвиг панфіловців: правда і вимисли.* – ДТ. – 2012. – № 13. – 7 квітня. – С. 1, 15), ветеранів Української повстанської армії (*Як загинув підпільник «Зот».* – ДТ. – 2012. – № 10. – 17 березня. – С. 11) тощо.

Воїн у «Дзеркалі тижня» – не прив'язаний до певних дат, ювілеїв, це особа більш фундаментальна, близька до «важких» класичних героїв, його переважно зображують не відособлено від контексту, а на тлі широкого історичного полотна (маємо приклад вписування в історичний контекст на протигагу вписуванню в сучасний контекст, як це роблять «Факти й коментарі»). Очевидно, такий підхід пояснюється особливостями самого видання, яке спрямоване на аудиторію, здатну й охочу до сприйняття серйозної історичної інформації, аналітики.

Використовує газета й життєві історії про героїв-воїнів. Цей спосіб подачі героїчних образів стосується переважно ветеранів Української повстанської армії, які досі мають досить неоднозначний статус у суспільстві, але у виданні посідають місце, рівнозначне місцю ветеранів Червоної армії.

Герої-воїни у подачі героїв-воїнів у «Дзеркалі тижня» відірвані від сучасності, існують у своєму окремому історичному часо-просторі. Ті ж герої, яких автори намагаються прив'язати до сучасності, однаково виглядають артефактами минулих епох. Прикладом цього може слугувати матеріал *«УПА – 70 років самотності»* (ДТ. – 2012. – № 36. – 13 жовтня. – С. 1, 12), лейтмотивом якого є думка, що *«...УПА була формуванням, яке, за великим рахунком, не було потрібне нікому. Ні нацистам, ні комуністам, хоча всі вони з нею контактували. ... У 1991-му державу нібито створили. І кому ця УПА потрібна тепер? Хіба московським і промосковським політичним дизайнерам»*. Таким чином, герої-воїни виглядають не органічною частиною сучасності, а лише нагадуванням про минуле, яке зберіглося до сьогодні (можемо говорити про показ зв'язку із сучасністю).

У газеті «День» образ героя-воїна досить багатогранний і за типами героїзованих історичних осіб, і за способами їх представлення. До цього типу героїв у виданні належать переважно ветерани Української повстанської армії (*На Волині розбили сквер імені письменника, який воював в УПА.* – День. – 2012. – № 59. – 4 квітня. – С. 2; *Тест на політичну зрілість.* – День. – 2012. – № 186. – 16 жовтня. – С. 1, 4-5; *Повстанський Великдень.* – День. – 2012. – № 66-67. – 13-14 квітня. – С. 6), які згадуються у зв'язку й із певними історичними датами, і з поточними новинами.

Нарівні з ветеранами УПА до типу героя-воїна у «Дні» можемо віднести також князів (*Дві дати.* – День. – 2012. – № 68. – 18 квітня. – С. 6), матеріал про перемогу князя київської династії Ізяслава Мстиславича над суздальським князем Юрієм Долгоруким), гетьманів (*Дорошенки.* – День. – 2012. – № 194-195. – 26-27 жовтня. – С. 20; *«Козацький Макіявель» і московські бояри.* – День. – 2012. – № 3-4. – 13-14 січня. – С. 8; *публікація про гетьманство Богдана Хмельницького*), професійних військових минулого (*Слава Росії, гордість України.* – День. –

2012. – № 78-79. – 9-10 травня. – С. 8, матеріал про Михайла Драгомирова, військового діяча Росії другої половини XIX ст.), ветеранів Червоної армії (*До історичної пам'яті України про Другу світову війну. – День. – 2012. – № 78-79. – 9-10 травня. – С. 8*).

Видання, яке належить до якісних, часто показує історичних постатей на тлі доби (матеріали про князів, гетьманів), уписуючи їх в історичний контекст. Але частіше герой-воїн «Дня» – не ізольований у своєму часо-просторі. Більшість інформації, що стосується героїчних осіб носить подієвий характер, особливо це стосується публікацій про УПА. Газета повідомляла про те, що на честь ветеранів висаджують сквери (*На Волині розбили сквер імені письменника, який воював в УПА. – День. – 2012. – № 59. – 4 квітня. – С. 2*); на пам'ятках історії прибирають образливі для «упівців» надписи (*На пам'ятках Львівщини радянських часів демонтують образливі для вояків УПА написи. – День. – 2012. – №124. – 19 липня. – С. 2*), у Львові річницю створення УПА святкують на регіональному рівні (*У Львові відбудеться Марш слави УПА. – День. – 2012. – № 182. – 9 жовтня. – С. 2*).

Завдяки такому широкому набору подієвої інформації ветерани УПА, сама організація сприймаються за дуже актуальних, сучасних, тоді як ветерани Червоної армії постають історичними особами на зразок козаків. Єдиний виняток — матеріал «Кого «винесено за дужки»» (*День. – 2012. – № 53. – 27 березня. – С. 2*), у якому йдеться про рішення Верховної Ради України про відзначення 125 річниці Сидора Ковпака. Матеріал видання закінчує тим, що «60% [відвідувачів сайту «Дня»] негативно сприйняли цю ініціативу парламенту. Майже 31% вважає, що ювілей Ковпака не можна відзначати, тому що «мародерство і терор проти місцевого населення не може бути виправданий». Ще 11% – тому що «диверсійно-терористична тактика суперечить законам військового часу». А 22% причиною того, що Ковпак не може бути вшанований на державному рівні, називають ту обставину, що його загони боролися проти націоналістичних сил», тоді як за таке рішення – лише 27% опитаних.

Таким чином, воїн-герой у «Дні» – образ широко репрезентований у тематичному, хронологічному плані, засобах представлення його аудиторії (вписування в історичний контекст, вписування в сучасний контекст, життєві історії, подієва інформація), але подекуди помітно необ'єктивний на користь ветеранів УПА.

Отже, образ героя-воїна залишається актуальним для українських друкованих ЗМІ, про що свідчить досить висока частка згадування героїв цього типу в проаналізованих виданнях (13,7%). У масових виданнях герої-воїни – майже винятково ветерани Великої Вітчизняної війни, ветерани Червоної армії, яких газети міцно вписують в сучасний контекст завдяки подачі новин про них («Факти й коментарі» також вдаються до описування життєвих історій ветеранів). У якісних же виданнях спектр героїчних образів значно ширший в хронологічному плані – від князів, гетьманів, козацьких ватажків до ветеранів Другої Світової війни та сучасних професійних військових. В аналізованих виданнях досить сильно відрізняються способи подачі образу: якщо «Дзеркало тижня» лише подає життєві історії й уписує героїв в історичний контекст, то «День» використовує також інші методи розкриття образу, наприклад, вписує їх у сучасний контекст. Таким чином, образ героя-воїна в масових виданнях виглядає досить однобічно, тоді як у якісних виданнях він різнобічний тематично й історично. Крім того, «День» і «Дзеркало тижня» демонструють повагу і до ветеранів Червоної армії, і до ветеранів УПА, «Факти й коментарі» та «Комсомольська правда» цю тему оминають, утім вибравши для себе позицію підтримки лише однієї зі сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбачевич К. С. Словарь эпитетов русского литературного языка / К. С. Горбачевич, Е. П. Хабло. – Л. : Наука. – 1978. – 567 с.
2. Мелетинский Е. М. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов [Электронный ресурс] / Мелетинский Е. М. // Сумма психоанализа: электронный сборник. – Том XIX. – С. 106-115. – Режим доступа: <http://www.psychosophia.ru/pdf/Psycho/Psycho19.pdf>.
3. Плахов В. Д. Герои и героизм. Опыт современного осмысления вековой проблемы: монография / В. Д. Плахов. – СПб. : КАРО, 2008. – 240 с.
4. Сапронов П. А. Феномен героизма / П. А. Сапронов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – СПб. : Издательский центр «Гуманитарная академия», 2005. – 512 с.
5. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Український мовно-інформаційний фонд [Електронний ресурс]. – К. : Довіра, 2001. – 477 с. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/31/53395/27820.html>.
6. Шевяков Е. Г. Героическое в поэзии В. С. Высоцкого : дис. ... канд. филол. наук / Шевяков Евгений Григорьевич. – Нижний Новгород, 2006. – 216 с.
7. Stefanovic L. Human or Superhuman: the Concept of Hero in Ancient Greek Religion and/in Politics / Lada Stefanovic // Bulletin of the Institute of Ethnography. – Vol. LVI (2). – P. 7–20

**REPRESENTATION OF HERO-WARRIOR TYPE
IN PRINT MEDIADISCOURSE****Olena Yevtushenko***Sumy State University,**Rimsky-Korsakov str. 2, 40007, Sumy, Ukraine**e-mail: olenayevtushenko@gmail.com*

In the article ways and means of presenting classical hero-warrior type in the modern Ukrainian print mediadiscourse are discussed.

Key words: print media, mediadiscourse, hero, hero-warrior.

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТИПА ГЕРОЯ-ВОІНА
В ПЕЧАТНОМ МЕДІАДИСКУРСЕ****Елена Евтушенко***Сумской государственной университет,**ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина,**e-mail: olenayevtushenko@gmail.com*

В статье рассмотрены способы и средства представления классического типа героя-воина в современном украинском печатном медиадискурсе.

Ключевые слова: медиа, медиадискурс, герой, герой-воин.